

**ვაჟა-ფშაველა, როგორც ფოლკლორისტი
(ეთნოგრაფიული წერილები)**

„არც ერთი საქმე ისე სასწრაფო არ იყო, როგორც ზეპირგამოცემათა შეგროვება“. - ამბობდა აკაკი და მართლაც, სწორედ მე-19 საუკუნიდან, „თერგდალეულებმა“ დაიწყეს ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების ინტენსიური მოგროვება, საფუძვლიანი შესწავლა. მანამდეც ექცეოდა ამ საქმეს ყურადღება, თუნდაც მე-18 საუკუნის ხელნაწერთა მხატვრული ანთოლოგიების შედგენა რომ გავისენოთ, ან შემკრებლები: გრიგოლ ბაგრატიონი, პლატონ იოსელიანი, თეიმურაზ ბატონიშვილი და სხვა, მაგრამ ქართული ფოლკლორის სისტემურ და ორგანიზებულ შესწავლას სწორედ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების იმ სხდომაზე ჩაეყარა საფუძველი, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა. ვაჟა-ფშაველაც, რომელმაც ადრეული ასაკიდან გაითავისა ხალხური ზნე-ჩვეულებები თუ პოეზია, აქტიურად იყო ჩაბმული ამ საქმიანობაში. ამ მხრივ დიდი როლი ითამაშა ვაჟას დედამ, რომელმაც წერა-კითხვის უცოდინარმა, კარგად იცოდა ხალხური ლექსები და ზღაპრები. ასევე, დედის ბიძა, პარასკევა, მწერლის სიტყვებით, „პირველი მელექსე იყო ფშავში“. რაზიკაშვილების ოჯახის პოეტური ტრადიცია კი ყველას მოგვეხსენება. ცალკე ოჯახურმა გარემომ, პოეზიით სავსე სოფლის ხალხურმა ხატობებმა, ცალკე მისმა საზოგადოებრივ-ლიტერატურულმა შეხედულებებმა დააკავშირა ვაჟა-ფშაველა ხალხთან. იგი იყო მთის პოეზიის, ყოფა-ცხოვრების შემკრები და ღრმა მკვლევარი. ამ მხრივ მდიდარი მასალაა მის პუბლიცისტიკაში. ეს საქმიანობა ვაჟას სიკვდილამდე არ შეუწყვეტია და მის კალამს უამრავი საინტერესო ეთნოგრაფიული წერილი ეკუთვნის თუშ-ფშავ-ხევსურების ცხოვრებიდან. საგმირო სიტყვიერების სიმდიდრით ხევსურეთმა ადრიდანვე მიიქცია ყურადღება, მაშინ, როცა ქართული ფოლკლორის შეკრება-შესწავლის საქმე ის-ის იყო ფეხს იკიდებდა.

როგორც აღვნიშნეთ, ვაჟა-ფშაველამ მხატვრულ მემკვიდრეობასთან ერთად თეორიულ-ლიტერატურული ხასიათის შრომები დაგვიტოვა. მის ეთნოგრაფიულ წერილებს, რომლებიც ცალკე კო-

რესპონდენციებად იბეჭდებოდა და სრულ წარმოდგენას გვიქმნის ვაჟა-ფშაველას ამ დარგში ღრმა ცოდნასა თუ კვლევის სისტემაზე, დიდი ადგილი უჭირავს არა მარტო მწერლის შემოქმედებაში, არამედ ქართულ და უცხო ენებზე ფშავ-ხევსურეთის შესახებ გამოქვეყნებულ მდიდარ ლიტერატურაში. ეს წერილებიც გამოირჩევა მხატვრულობით. ამის შესახებ თვითონაც აღნიშნავდა, როცა თავის უმთავრეს ნაშრომს, “ფშაველს და მის წუთისოფელს”, ეთნოგრაფიულ მოთხრობას უწოდებს. ეს, მართლაც, საუკეთესო ნიმუშია ვაჟა-ფშაველას პროზისა. სხვა წერილებიც უფრო მხატვრული ნარკვევებია, ვიდრე მეცნიერული კვლევა-ძიება. აქ მეცნიერული სიზუსტისა და მხატვრული დამატერებლობის წყალობით მკითხველი კარგად ეცნობა ფშაველების ყოფის დეტალებსა და ძირითად ზნე-ჩვეულებებს.

ამ წერილებში წარმოჩენილია თანამდროვე ეთნოგრაფიისა და სოციოლოგიისთვის მეტად საინტერესო მასალა ქართველი ერის უძველესი, კლასობრივი დიფერენციაციის უქონელი, საზოგადოებრივი ფორმაციის შესახებ, თემური მინათმფლობელობით, საადათო სამართლითა და ანიმიზმით (მას ჩვენამდე არ მოუღწევია შეურყვნელად, თუმცა დღესაც გაირჩევა ელემენტები, რომელნიც ხალხის შემოქმედების ძალის შედეგია ან გარედან შემოტანილი), არა მუზეუმის ექსპონატების სახით, არამედ ცოცხალ ლაბორატორიაში, როგორც გერონტი ქიქოძე აღნიშნავს და ამ მასალას გვანვდის თვითონ ამ ფორმაციის შვილი, გვაროვნულ-თემური წყობილებიდან გამოსული დიდი მწერალი.

ძალიან საინტერესოა და პარადოქსული მთაში ქალისადმი დამოკიდებულება, რომელსაც ვაჟა თავის წერილებში დაწვრილებით მიმოიხილავს. დედაკაცს ეშმაკის გაჩენილად თვლის ფშაველი, როგორც ზემოთაც ვთქვით, სიტყვებს ქალი და ალი ერთმანეთთან აკავშირებენ, მათი თვისებები ერთმანეთზეა გადატანილი. ვაჟა მიმოიხილავს, რამ დაბადა ეს წარმოდგენა. ქალს მეტისმეტ მგრძნობიარობისა და ფანტაზიის აყოლის გამო დაუწყია სხვადასხვა ჩხირკედელაობა: ქადაგ-მკითხაობა, შელოცვა, ექიმბაშობა და სხვა მრავალი ხრიკი, რის გამოც დაეჭვებულა მამაკაცი. სხვამხრივ, ოჯახის წინაშე დიდ როლს კისრულობს დედაკაცი, რომლისთვისაც ოჯახი წმინდათაწმინდა კერაა, „სადაც შეინირების მსხვერპლი ცოცხალთა სადღეგრძელოდ და მკვდართა მოსახსენებლად. ამიტომ იგი მეთვეურობისა (ბოსლობა) და მშობიარობის დროს ორმოც დღეს სტოვებს ოჯახს, რათა განწმენდილი და განბანილი შევიდეს

ოჯახში და არ შებღალოს მისი სინმინდე...მშობიარე დედაკაცს, ვიდრე დანიშნული დრო არ გავა და არ „დაირეცხება“, მ ე ქ ო ხ ე ჰქვია” [ვაჟა-ფშაველა 1964: 349]. გ. ქიქოძის აზრით, ეს შეიძლება ძველ ირანულ ზნე-ჩვეულებათა გავლენის ნაშთი ყოფილიყო. რაც შეეხება კერას, რომელსაც სახლის ანგელოზი ჰყავს, რომლის სადღეგრძელოს მუდამ სვამს ფშაველი, მას უფლობს და განაგებს სწორედ დედაკაცი, როგორც დიასახლისი. კერას, სადაც ანთია და იქვე ჩამოიქნება ხატისა და ღვთის წინაშე ასანთები სანთელი, ტყუილად არ ჰქვია ტრაპეზი და დედაკაციც სწორედ ღვთისადმი მსხვერპლის შემწირველია. იგი მარტო ოჯახს როდი უვლის, ოჯახის გარეთაც ეწევა შრომას, შვილის აღზრდითაც იგია დაკავებული. მთაში ქალი შეჩვეულია მძიმე შრომას, ის მამაკაცის მარჯვენა ხელია, ხშირად უხდება მარტოს დარჩენა ღია ცის ქვეშ, მწყემსობისას და საქონლის მოსატაცებლად მისული მგლისა თუ დათვის მოგერიება, ბევრჯერ იარაღის ხმარებაც სჭირდება. ვაჟა აღნიშნავს ქალის მისიის განსაკუთრებულობას, მის დიდ ძალას ოჯახში დიდსა და პატარაზე. შვილების პირველ-დანყებითი აღზრდაც მის ხელშია, იგია გადამწყვეტი შვილების ბედ-იღბლისა, რომელთა მომავალი იმაზეა დამოკიდებული, რითი ასაზრდოვა დედამ მათი გრძნობა და გონება. ასე რომ, შინ ოჯახს და გარეთ საზოგადოებას ემსახურება დედაკაცი და „მას შეუძლიან დაამხოს ერი და კიდეც აღადგინოს” [ვაჟა-ფშაველა 1964: 347]. ქალთან მთიელის დამოკიდებულების პარადოქსულობა კი ისაა, რომ მართალია, მთის მრისხანე ბუნება გაჭირვებულ ცხოვრებას აჩვევს ქალს, იგი მამაკაცივით შრომობს და ყველა საქმეში მხარში უდგას მას, მაგრამ ეს ხდება ნებაყოფლობით და არა ძალდატანებით. ქალს საკმაო თავისუფლებაც აქვს მინიჭებული, მას მამაკაცი ყარაულს არ უყენებს და ამიტომ შეუძლია მარტომ იაროს თუნდაც უდაბურ ადგილებში, საკუთარი სოფლიდან დაშორებით (ფშაველი ქალები სითამამითაც გამოირჩევიან). მოდით, აქვე ვთქვათ ვაჟას შეხედულება ხალხურ, კერძოდ, ფშაველთა შემოქმედებაზე. ვაჟა აღირებს ფშაური პოეზიის უპირატესობას თუნდაც „სულის გამაღვიძებელი” კილოთი, ძველებური სიტყვებითა და ცხოვრებაზე სპეციფიკური შეხედულებებით „მწიგნობრულ” პოეზიასთან შედარებით. აქ ნიშანდობლივია კაფია-ექსპრომტები, ხლოვნურად ნათქვამები, ყოველ სიტყვაში რომ აზრია. სწორედ ამ პოეზიამო, ფოლკლორმა, თავისი ჰეროიკული სულისკვეთებით, დაუდო საფუძველი ჩემს შემოქმედებასო.

ფშაურ პოეზიაში, სადაც მთავარი ადგილი საგმირო პოეზიას ეკუთვნის ისტორიულად, თავისი, ვაჟას თქმით, „სასტიკი“ წარმოდგენებით გმირის იდეალზე, გაიდეალებულია, გაღმერთებულია ქალიც, მისი სილამაზე იმდენად, რომ მთიელი მზადაა, მისთვის მოკვდეს, საყვარელი უნდა გახდეს ქალისთვის. რომ თუ იგი მოკვდება, ქალმაც თავი უნდა მოიკლას და მასთან ერთად დაიმარხო. ვაჟა მოგვითხრობს, რომ ფშაური პოეზიის მიხედვით, ხალხს მარტო ქალის სილამაზე კი არ მიაჩნია გადამწყვეტად, მისი პატიოსნება, ოჯახის ერთგულება, რომლებსაც ვაჟი უპირველეს მოთხოვნად უყენებს ქალს.

ახალმა დრომ ახალი იდეალები მოიტანა, ფშაველს გმარობის, ვაჟკაცობის, ხმლის ქნევის დრო წაერთვა, ცხოვრებას მაგარი მკლავისა და გულის ნაცვლად მეტი პრაგმატიზმი დასჭირდა. ქალის ძველ იდეალს კი ფიზიკური გარჯაც, როგორც სილამაზე, ისე დაერთო (ყოფითი ლექსები). მე-19 საუკუნის ტექნიკურმა პროგრესმა ფშაველს რწმენაც შეუცვალა და ათქმევინა: „ეშმაკი სადღაა, თვითონ კაცი გახდა ეშმაკი“ - ო“ [ვაჟა-ფშაველა 1964: 177].

ქალის იდეალზე ვსაუბრობდით და არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ თამარ მეფის სახე-ხატად აღქმის ტრადიციას ფშავეში (ვაჟას პოეზიაშიც განსაკუთრებული პატივისცემაა თამარისადმი). ვაჟა აღნიშნავს, რომ თამარისადმი ერთნაირი დამოკიდებულება არაა ფშაველებსა და ხევსურებში. ფშაველებს ძველისძველადვე შეურაცხავთ თამარი წმინდანად, „ხატად“ და მისი სადიდებელი დღეებიც დაუნესებიან, ხოლო სადიდებლად ჰყავთ ცხვრის ფარა, რომელსაც „თამარის ცხვარი“ ეწოდება, რაც ისტორიკოსებისთვის საყურადღებოაო, წერს ვაჟა. გარდა ამისა, თამარ მეფე ერთადერთი ხატია ფშავ-ხევსურეთში, რომელსაც ჰყავს მოლოზნები, ე.წ. „ხატის ქალები“.

ფშაური, სატრფიალო ლექსის საფუძველი იმ ჩვეულებაშია, რომელსაც „წაწლობა“ ეწოდება. ეს უკანასკნელი დიდ ზეგავლენას ახდენდა მამაკაცთა ვაჟკაცურ, გმირულ ქმედებებზე და მდიდარ მასალას აძლევდა ფშაურ რომანტიკულ პოეზიას და ფშაველთა პოეტურ ხასიათს - „წაწლობა მაღალისა და იდეალურის გრძნობით არის მონათლული, თითქოს პლატონიურს სიყვარულზედ იყოს აღმოცენებულიო, და ამ ბოლო დროს კი ლამის სიყვარულად, არშიყობად გადაიქცეს“ [ვაჟა-ფშაველა 1964: 100]. სიყვარული მხოლოდ მაშინ არის ლამაზი, როცა იდეალურია, ვაჟას აზრით, ჰკარგავს თუ

არა იდეალურობას, მასთან ერთად სილამაზესაც. დღეს ხევსური ნაწლობას ისე უყურებს, როგორც საყვარლობას და მასში იდეალურს არაფერს ხედავს, წერდა ვაჟა (თუმცა იმასაც აღნიშნავდა, რომ ფშაველი პირადს, ინტიმურ დამოკიდებულებებში ქალისადმი მოკრძალებული და მორიდებულია). მარტო გმირობისა და სიყვარულისადმი კი არა, ახალმა ცხოვრებამ ხატისადმი დამოკიდებულებაც კი შეურყია ფშაველს, რომელსაც ხატისადმი სამსახური უკვე, ცოტა არ იყოს, ემძიმება.

ვაჟა განიცდიდა ყველაფერს, რაც ხალხურ ჩვეულებებსა და შემოქმედებას შეეხებოდა, ვერ ეგუებოდა ამ მხრივ დამახინჯებებს და სხვის მიერ დაშვებული შეცდომების გამოსწორებას ცდილობდა. ამიტომ ეკამათებოდა იგი მკვლევარ მ. კოვალევსკის (გამოჩენილ რუს იურისტს, სახელმწიფო სამართლის დიდ სპეციალისტს), რომელიც ნაწლობასა და „ლაშარობას“ სარწმუნოებრივ გარყვნილებად, ჰეტერიზმად ნათლავდა და მის შეცდომას ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალის უცოდინრობით ხსნიდა. გერონტი ქიქოძის აზრით კი, „ნაწლობა...შეიძლება ეგზოგამიურ გვარამდე არსებული წესწყობილების ნაშთს წარმოადგენდეს და ერთგვარი სანაზღაური იყოს იმ შეზღუდვისა, რომელსაც ფშავ-ხევსურული გვარი ერთსა და იმავე თემის ქალვაჟისგან მოითხოვდა სქესობრივ ურთიერთობაში“ [ქიქოძე 1937: 14].

არაჩვეულებრივი რამაა ტრადიციის ძალა და არ ესმით მათ, ვინც მის აღმოფხვრას ქადაგებს, ამისი არაბუნებრივობა. თავის ეთნოგრაფიულ წერილებში ვაჟა მოგვითხრობს მთიელთა ტრადიციულ სხვადასხვა წარმოდგენაზე, ჩვეულებასა და წესზე. თუნდაც იმ ზომიერების გრძნობაზე, რომელიც ხევსურებს ჩხუბისას ახასიათებთ: მძიმედ დაჭრა კაცისა სირცხვილია მათთვის, ამიტომაც ან დიაცი, თავისი მანდილით, გამოჩნდება მედიატორად ამ დროს, ან ხშირად ხალხს, ხევისბერებს გამოაქვთ ხოლმე დროშა გასაშველებლად. მთაში დატირების ჩვევაც ნიშანდობლივია იმით, რომ ხშირად მოტირალი კაცია ან სიმღერა, რომელიც ისევ „ტირილის ზარს მოგაგონებს: იგი როდესაც იმღერის - გმინავს და მთებსაც აგმინებს“. [ვაჟა-ფშაველა 1964: 47] - ეს, ზოგადად, ქვეყნის საუკუნეებით ძვალ-რბილში გამჭდარი ტრაგიზმია. თავისებურია ბავშვის პატივისცემაც მთაში: „როდესაც ბალღი სახლში შადის და იქ თუნდ ორმოცი დროული მოხუცებული კაციც იყოს, ყველანი მაშინვე ფეხზე აუდგებიან და მიესალმებიან: - მოხვედი მშვიდობითაო!

(სახელი) - დასხედით, დასხედით, თქვენც დამხვდით მშვიდობითაო” [„ხევსურები“ ვაჟა-ფშაველა 1964: 49]. ძველი ცხოვრების წესი მთის ხალხისა მოუსვენარი, ხიფათით აღსავსე იყო, “მუდამ სისხლით შეღებილი” (აქვე უნდა ითქვას ლაშქრობის კულტზე, რომელსაც “ლაშარის ჯვრის ყმობა” წარმოადგენდა), ამიტომ შინ მშვიდობით დაბრუნება ყოველთვის სანატრელი იყო. ფშაველი მამაკაცი ვიდრე თავის სტუმარს ეტყოდა, “მოხვედ მშვიდობითაო”, ჯერ გამარჯობას ეუბნებოდა. ასეთივე ტრადიციული, მტკიცე წესია ის, რომ “ხევსურს ვერც კაცს, ვერც დედაკაცს ვერ იპოვით დღეს, რომ შინ მომზადებული შალის ტანისამოსი არ ეცვას, და თუ ხევსურებმაც თავიანთ “ტალავარი” ნაყიდ ფარჩისაზე გაცვალეს, მაშინ ყოვლად შეუძლებელია ხევსურეთში ხევსურეთის არსებობა.” [ვაჟა-ფშაველა 1964: 222-223] - ეს სიბნელე არავის ეგონოსო, ამბობს ვაჟა, ეს თვითმყოფადობაა, რომლის დაკარგვის შემთხვევაშიც, მთის არსებობაც შეწყდება. ამის ერზე განზოგადებაც შეიძლება. საინტერესოა მთიელთა ომზე წარმოდგენაც, რომელიც იქამდეა ცნობიერებაში გამჭდარი, რომ მიცვალებულს საფლავშიც აყოლებდნენ საომარ იარაღებს, ეგონათ, საიქიოშიც მოელოდა მტერთან შებმა-შეტაკება. ახალ დროშიც “ადამიანში იგივე ძველის-ძველი მხეცი ბუდობს და ყველა სხვა უნარზე წინ გულოვანობა-ვაჟკაცობას აყენებს” [ვაჟა-ფშაველა 1964: 373]. მთის ხალხის წარმოდგენებში უცნაურადაა გადანეხილი მითოლოგიურ-წარმართული ქრისტიანულთან. თუნდაც დევებზე რწმენა. აქვეა მითოლოგიური წარმოდგენები დევებთან მებრძოლ და მათ მძლეველ კოპალასა და იახსარზე. კოპალა, რომელიც ბერი ყოფილა, უფრო სახელიანია იახსარზე. კოპალას თუ მთავარნგელოზი მიეშველა დევებთან ბრძოლისას, იახსარი თავად ანგელიზია, ხატი, ციდან ჩამოსული.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ფშავ-ხევსურთა რელიგიურ რწმენას ეკლექტიზმი ახასიათებს და ეს არის ფშაველისა და ხევსურის ფანტაზიით შექმნილი თავისებური წარმართული კერპების, ქრისტიანული წმინდანებისა და გაღმერთებული ისტორიული პირებისაგან შემდგარი პანთეონი, რომელშიც წინაპრებს ყოველთვის საპატიო ადგილი უკავიათ. ესაა მიცვალებულთა კულტი და ბუნების ძალთა გაღმერთება. ამ უკანასკნელთა წარმომადგენელია ე.წ. „ადგილის დედა“, რომლის კულტი ფშავ-ხევსურეთში საყოველთაოდაა გავრცელებული და ნაწილობრივ ძველი ელინების ნაყოფიერების ქალღმერთ ცერარას ნააგავს, ნაწილობრივ კი

ქრისტიანულ ღვთისმშობელს. აგრეთვე, მამაღმერთი მორიგე, რომელიც ანესრიგებს ქვეყნიერებას და იერარქიულად მაღალ საფეხურზეა. „ქრისტე ერთი უბრალო წევრია ფშავ-ხევსურეთის პანთეონში და მიცვალებულთა ღმერთად გამოდის. წმინდა გიორგის ხელობის გუდანის ხატი მოლაშქრე ღმერთია, ხახმატის ხატი საქონლისა და ჯოგის გამმრავლებელია, თეთრი სანება მეკობრობის და ნადირობის ღმერთია, პირიმზე ცაღრუბლის; კოპალა და იახსარი დევების, ალების და მაჯლაჯუნების მებრძოლი კეთილი გენიები არიან, შეიძლება ისინი მაზდეანური დუალიზმის ნაშთს წარმოადგენდნენ ფშავ-ხევსურეთში; ხოლო კვირია ხმელთა მოურავია და სხვ“ [ქიქოძე 1937: 10]. აქვეა, როგორც უკვე ვთქვით, ისტორიული გმირების, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის გაღმერთება - „არც ერთს სხვა ფშაურს „ხატს“ ანუ სალოცავს იმდენი მლოცავი არა ჰყავს, რამდენიც ლაშარის ჯვარს“ [ვაჟა-ფშაველა 1964: 234]. თამარი მკურნალ ღმერთად ითვლებოდა და მთელ ფშავ-ხევსურეთში ერთადერთი, ხატის-ხევში, მდინარის ნაპირას პატარა მონასტერიც ჰქონდა. ხევისბერებს რაც შეეხება, ფეოდალური მოხელეები იყვნენ, რომლებიც მთაში ნაწილობრივ გადაგვარდნენ, დაქვეითდნენ, ქონება დაკარგეს და ბოლოს საეკლესიო ფუნქცია მიითვისეს, რომელიც თავდაპირველად მათ კომპეტენციას არ შეადგენდა. ეს იყო თავისი პრიმიტიული და შეზღუდული პრივილეგიების მქონე წოდებრიობის პირველი, სუსტი ჩანასახი გვაროვნულ პრინციპზე აგებულ პირველყოფილ თემში. მათი მღვდელმსახურება მარტივი და უცნაური იყო: ხატი მას მოუწოდებდა ხატის დღეობამდე თვენახევრის განმავლობაში ქალს არ გაჰკარებოდა, ხატობის წინ ტანი განებანა, მხოლოდ რქიანი საქონლის ხორცი ეჭამა, წარმოეთქვა სრულიად ბუნდოვანი ფორმულები, რომელშიც ქრისტიანულ-წარმართული ცნებები ერთმანეთში იყო არეული და ხატობაში წმინდა წარმართული მსხვერპლი შეენირა, რომელიც მათი შემოსავლის წყარო იყო, რადგან შეწირული საქონლიდან განსაზღვრული წილი ერგებოდათ. აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ფშავში სულთა მოხსენიების დღე, ხალარჯობა, როცა „გლოვა...სათემო, საზოგადო ხდება: ერთი მრავალის მიცვალებულსა ჰგლოვობ და მრავალნი ერთისას“ [ვაჟა-ფშაველა 1964: 93].

ვაჟა-ფშაველას ეთნოგრაფიულ წერილებში დიდი ადგილი უჭირავს საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული ადათობრივი სამართლის ისტორიას, რომლის ცალკეული ნორმები მთაში

მცხოვრებთათვის უფრო გასაგები და მისაღები იყო, ვიდრე მოქმედი კანონმდებლობა. ეს კი გარკვეულ ანტაგონიზმს ქმნიდა ხელისუფლებასა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის. ეს დამკვიდრებული ადათობრივი სამართლის ნორმები სრულიად კანონზომიერი იყო და ხშირად ასეთ მოვლენას ხელისუფლების ორგანოების მხრიდან არავინ ეწინააღმდეგებოდა, მხარსაც უჭერდნენ. ვაჟა განიხილავს („ხევსურის ქორწილი“, „ცოტა რამ გლეხთა ყოფაცხოვრებაზე ფშავში“, „ფშავ-ხევსურთა ავკარგი“, „ხევსურის თავი“ და სხვ.) ამ საკითხის ისტორიულ წანამძღვრებსა და წყაროებს, მოქმედების სფეროსა და საზოგადოებრივ როლს. მთაში გავრცელებული სამართალი არ იყო მარტივი, იქაური ხალხის ცხოვრების სირთულიდან გამომდინარე. სასამართლოს ფუნქციას თემის, სოფლის კრება ასრულებდა და დამნაშავისათვის სასჯელის ორი ფორმა იყო: ფიზიკური - „ჩაქოლვა“ და ზნეობრივი „სოფლიდან მოკვეთა“. ვაჟას წერილებში საინტერესო ცნობებია სისხლის აღებაზეც: „სისხლის აღება ჩვეულებად ჰქონდათ ფშაველებს, როგორც სხვა მთიულებს, მაგრამ შერიგებაც შესაძლო იყო, თუ მკვლეელი სახვეწრით მივიდოდა მოკლულის ნათესავებთან და კაცის „თავ-სისხლს“ ზღავდა“ [ვაჟა-ფშაველა 1964: 284]. ნათესავი ნათესავის მიმართ მსგავსი ქმედებისთვის საზღაურს არ იხდიდა, მხოლოდ ასეთი ადამიანი „ცოდვიანად“ ითვლებოდა და მას ზიზღით, პირარიდებით ექცეოდნენ. დიდი უფლებებით სარგებლობდა ოჯახის მამა - ოჯახის თავი, რომლის სურვილზე იყო დამოკიდებული ვაჟის ცოლის შერთვა, მის გადანყვებილებას ოჯახის ყველა წევრი ემორჩილებოდა. არსებობდა ცოლ-ქმარს შორის ქონებრივ-ზნეობრივი ვალდებულებები. ვაჟა იმასაც აღწერს, როგორ ტარდებოდა ესა თუ ის ნორმა ცხოვრებაში, მაგალითად, დაჭრის, ე.წ. „დაკეჭვნის“ დროს საზღაურის გადახდას ადგილობრივების მიერ არჩეული „მერჯულები“ განსაზღვრავდნენ. ჭრილობა მარცვლებით იზომებოდა, სწორედ მარცვალთა რაოდენობა განსაზღვრავდა, დამჭრელს რამდენი ძროხა ან მანეთი უნდა გადაეხადა დაჭრილის სასარგებლოდ. ერთმანეთის დაჭრა ყოველთვის ერთნაირად არ ხდება, როგორც ვაჟა წერს, ძირითადად, გაზაფხულსა და ზაფხულის ზოგიერთ დღეებში, როცა ხატობებია და ზამთარი ითვლება კეჭნაობის სეზონად. როცა თიბვისა და მკის დროა, ეს ჩვეულება თავისთავად ისპობა, რადგან ძალიან მნიშვნელოვნით, საზრდოს მოპოვებითაა მთიელი დაკავებული.

„სასისხლო საქმე“ - სისხლის სამართლის საქმე, „ხვთიური მსჯავრი“ - გამოცდა მდულარითა და შანთით, „თავსისხი“ - სისხლის ალების დროს შერიგების საზღაური, „გაიავება“ - მეტი საზღაურის მისაღებად ჭრილობის განზრახ გამიზუზება, „რიგის დაყენება“ - ქვრივი ქალის მიერ ქმრის გარდაცვალებიდან სამი წლის თავზე პანაშვიდის გადახდა, „კაცების დასხმა“ - ოჯახის გაყოფის დროს მედიატორების ამორჩევა და ა.შ. - ვაჟა-ფშაველამ ქართულ ენაში ბევრი იურიდიული ტერმინი შემოიტანა. ადათობრივი სამართლის უმეტეს ნორმებს ვაჟა დასაშვებად მიიჩნევდა და გამოაქვეყნა კიდეც 1905 წელს თავის მიერ შედგენილ ფშავ-ხევსურთა დეკლარაციაში, ამ უკანასკნელის საკანონმდებლო აქტად გადაქცევის სურვილით.

ყოველივე ზემოჩამოთვლილი მერყეობს მარტივს, პრიმიტიულსა და მაღალკულტურულ მისწრაფებებს შორის. ისიც ცნობილია, რომ ვაჟა-ფშაველა ქეიფმობებრებულ ახალგაზრდებს რუსთაველს, გურამიშვილს, „კალმასობას“ უკითხავდა ხოლმე. ფშაველი მწყემსები ერთმანეთს ასწავლიდნენ თურმე წერა-კითხვას და უმაღლესი ბედნიერება მათთვის ჩანდა „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ ქონა იყო. სხვანაირად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, რადგან „ეს პატარა ტომი ვერ შექმნიდა ისეთ მდიდარ სახალხო პოეზიას, როგორიც მან შექმნა, და ვერ წარმოშობდა ისეთს დიდს მწერალს, როგორიც ვაჟა-ფშაველა იყო“ [ქიქოძე 1937: 14].

ლიტერატურა:

ვაჟა-ფშაველა 1964: ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1964.

ქიქოძე 1937: ქიქოძე გ., ვაჟა-ფშაველა, ეთნოგრაფიული წერილები, წინასიტყვაობა, თბილისი, 1937.

Maia Iantbelidze
Vazha-Pshavela as a folcklorist (Ethnographycal letters)

S u m m a r y

As we have mentioned, Vazha-Pshavela left us the works of theoretical and literary character along with his artistic heritage. His ethnographic letters, which were being published as the separate correspondences and which give us a complete picture of Vazha-Pshavela's deep knowledge and research system in this field, occupy a large place not only in the writer's work, but also in the rich literature about Pshav-Khevsureti published in Georgian and foreign languages. These letters are distinguished by their artistry. He mentioned himself about this, when he called his main work, "Pshavian and His Minute World" an ethnographic story. This is indeed the best exemplar of Vazha-Pshavela's prose. Other letters are also more like feature-stories, than scientific researches. Here, thanks to scientific accuracy and artistic persuasion, the reader is able to be well acquainted with the details of the life and the basic habits of Pshavians.

It is very interesting and paradoxical the attitude towards women in the mountains, which Vazha discusses in detail in his letters. The paradox of the mountaineer's attitude towards women is, that nevertheless the mountains ferocious nature habituates a woman to the life of hardship, she works like a man and upholds him in all matters, but this is done voluntarily and not by force. Pshavians consider a woman to be the origin of the devil, the words woman and deviless are equaled with each other, their qualities are transferred to each other, however in heroic poetry a woman is deified so much that a mountaineer man is ready to die for her, to become a lover for a woman. Vazha narrates us that according to Pshavian poetry, people do not consider the beauty of a woman to be decisive, but her honesty, family loyalty, which is the first thing a man demands from a woman. In this regard, we can not ignore the tradition of perceiving Queen Tamar as an face-icon in Pshavi (Vazha's poetry also has a special respect for Tamar).

Vazha also narrates in his letters about the custom, which is the basis of the love poetry and had a great influence on the courageous, heroic actions of men, and gave rich material to the Pshvian romantic poetry and the Pshavians' poetic character. In the imaginations of the mountain people it is strangely intertwined the mythological-paganish and Christian notions. For example, belief in giants. Here are the mythological representations of Kopala and Iakhsar fighting the giants and defeating them. As mentioned

above, the religious belief of the Pshav-Khevsurian people is characterized by eclecticism, and it is a pantheon of pagan idols, Christian saints and deified historical figures created by the imagination of the Pshavian and Khevsurian, in which ancestors always have an honorable place. This is the cult of the dead and the deification of the forces of nature.

In Vazha-Pshavela's ethnographic letters the history of customary law in the highlands of Georgia occupy a large place, the separate norms of which were more understandable and acceptable to the inhabitants of the mountains than the current legislation. This had created a certain antagonism between the government and the local population. These established norms of customary law were completely regular and often such an event was not opposed, but supported by the authorities.

Vazha-Pshavela's merit as a serious and thorough researcher of folklore is great (mainly was restricted to the Pshavian folk literature, although he sometimes used the folklore of other peoples, for instance, Russian), and he deservedly holds a leading place in Georgian folkloristics.

ლადო მინაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ლიტერატურული ურთიერთმიმართების შესახებ

ქართული მწერლობის მეისტორიე ყოველთვის საგანგებოდ მოიხსენიებს ერთ ფაქტს: ჟურნალ „ცისკრის“ 1859 წლის მარტის ნომერი იხსნებოდა აკაკი წერეთლის ლექსით „პ.წ.“ (პელაგია წერეთლისას), მას მოჰყვებოდა ილია ჭავჭავაძის ლექსი „მეც შავ თვალეზს“. ილია ჭავჭავაძე ამ დროს იყო 21, ხოლო აკაკი – 18 წლისა. ასე შეხვდა ერთმანეთს ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე ეს ორი სახელი ქართველი მკითხველის ცნობიერებაში, რათა სულ მალე სამუდამოდ დაეკავშირებინა ერთმანეთისათვის, სამუდამოდ დაენწყვილებინა – ილია და აკაკი, აკაკი და ილია.

მწერალთა დაწყვილების მაგალითებს არც სხვა ქვეყნების მწერლობის ისტორიებია მოკლებული, მაგრამ, როგორც ჩანს, მსგავსი მაგალითი თავიანთი სანუკვარი მწერლების დაწყვი-